

Марина Стефанова
Жюстин Томс
Джейн Муита
Естер Гомбаш

ЛИДЕРИ

за

НОВО начало

СОФИЯ | 2020

Марина Стефанова, Жюстин Томс, Джейн Муита, Естер Гомбаш

ЛИДЕРИ ЗА НОВО НАЧАЛО

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да е начин без изричното съгласие на авторите.

© Марина Стефанова, Жюстин Томс, Джейн Муита, автори, 2020

© Естер Гомбаш, рисунки и дизайн, 2020

© Издателство „Изток-Запад“, 2020

ISBN 978-619-01-0756-9

Съдържание

Встъпителни думи	5
Контекст	11
Лидерство за устойчивост	22
Следвай своите ценности	31
Слушай пулса на сърцето си	49
Не изоставяй никого	67
Вдъхновявай	87
Мисли системно	107
Твори и иновирай	125
Планирай дългосрочно	143
Лидерство без граници	157
Води със сърцето си	165
Създаваме бъдеще заедно	171
Български контекст	176
Новите лидери. България	181
Какво следва?	188
Доза оптимизъм	195
Вълнуващо ново начало	197
Думи на признателност	198
За авторите	203
Библиография	205
Списък с главните герои в книгата	208
Таблицы и графики	209
Бележки	210

Встъпителни думи

Ние сме Марина, Жюстин, Джейн и Естер.

Четири жени от различен произход, на различна възраст и с различни професии. Пътищата ни се пресякоха през 2020 г. и оттогава посветихме по-голямата част от нашето вдъхновение, време и опит да си представим и очертаем профила на лидерите, които според нас все още липсват за изграждането на един по-добър утрешен свят. Днес.

Аз, Марина, започнах тази книга като свой индивидуален протест. Не бях съгласна с някои от заобикалящите ни реалности – избягване на отговорност, предрасъдъци, краткосрочно мислене, неравенство и несправедливост. Не желях да се примиря с нагаждането, безпринципността и пасивността, които демонстрират голяма част от днешните елити. Това са хората, които непрекъснато удължават и възпроизвеждат тези реалности, докато правят компромиси със сърцата и умовете си и пропиляват бъдещето ни. За мен това не беше повод на интелектуално наблюдение и философски разсъждения. Аз приех лично тези неща.

Но един бунт не означава нищо, ако не предлага алтернатива.

Вселената ме предизвика, като ми изпрати една фраза... която стана заглавие на тази книга. „Лидери за ново начало“ се роди по време на медитация в началните дни от принудителните мерки срещу Ковид-19 през пролетта. Тя дойде като интимно откровение, като шепот за нещо, което „би могло“ да бъде.

Едно предизвикателство, на което не можех да откликна сама, а споделих с моята сродна душа и партньор Жюстин Томс, за да започнем заедно това пътуване.

Аз, Жюстин, обичам да споделям идеи и да работя съвместно с творчески мислещи, интелигентни и позитивни хора. От друга страна, обичам сама да си отправям предизвикателства и поканата да работя по този проект беше голямо предизвикателство за мен. Също обичам да откривам нови неща, да научавам повече за вдъхновяващи личности – това ми помага да продължа напред и ми дава повече чувство на увереност в едно по-добро бъдеще.

Освен тези три причини има и още един бонус – принудителното затваряне. Така имах повече време да чета, да проучвам и да се задълбоча

в проекта, както и да прекарвам всеки ден в писане и разговори с прекрасните дами от екипа. Създавах и това ми помагаше.

Надявам се да успеем да ви покажем, че всеки човек може да бъде лидер, без значение от неговата сфера, ниво, умения, раса, пол, възраст и националност. Трябва само да бъде достатъчно смел и честен към себе си, към другите и към бъдещето.

За мен да съм част от това пътуване ми донесе благословието на ново приятелство, пълноценно време, прекарано в четене, писане и споделяне и силни емоции, както и възможност да открия повече за себе си и възшебството на нашия свят. Радост от живота.

Аз, Джейн, работя в сферата на развитието и съм ръководител в международна организация. Възхищавам на целеустременото лидерство, което демонстрират жените в България от най-различни сфери – наука и образование, политика, промишленост, сферата на услугите и дори в международните отношения. Беше ми интересно и исках да съм сред такива жени, с което да обогатя опита си и да покажа на света, че лидерските качества на бъдещето не предстои тепърва да се появят, а вече са се проявили у лидерите на нашето време и могат да ни поведат към ново начало. Това може да не е лесно и заедно сме се убедили, че в тази река има силни и шеметни бързеи, които могат да ни повлекат назад или да ни объркат – но с устойчивото лидерство ще доплуваме до целта.

Аз, Естер, имам честта да съм автор на илюстрациите в тази книга. Вярвам, че нещата, на които обръщаме внимание в живота си, се увеличават и умножават. Затова трябва да направим съзнателен избор – накъде и към какво насочваме вниманието си.

„Лидери за ново начало“ е доказателство, че силните и ярки примери са навсякъде около нас, че имаме множество извори, от които да черпим вдъхновение и градивни идеи. А също – и че самите ние имаме силата да се пробудим и активно да живеем в съгласие с ценностите, на които се възхищаваме и които имат толкова реално значение в живота ни.

„Лидери за ново начало“ не е само проект, който насочва към ярките примери извън нас, а напомняне за способността и отговорността ни да дадем своя принос в света чрез нашите малки стъпки, направени с огромна любов.

* * *

По своя дълъг и неравен исторически път човешката цивилизация е стигала до много повратни точки, които са променяли посоката ѝ на развитие. Дори не сме подозирали, че двацетата година от новото хилядолетие ще отбележи още един ключов момент на трансформация, и то съвсем необикновена. Изправено срещу невидимия враг – К-19, човечеството се оказва в особена ситуация: как да постигне повече, като прави по-малко. За пръв път от дълго време трябваше да сложим спирачки на шеметното си ежедневие. Да се спрем, да задишаме по-спокойно, да се насним, да почетем, да играем с децата повече от 15 минути, да се насладим на всички филми, които сме искали да гледаме. И, разбира се, да помислим. Принудителните мерки и липсата на пътувания ни дадоха шанс да прекараме много повече време насаме със себе си и да се вслушаме във вътрешния си глас – да потърсим кои сме и на какво държим най-много, от какво имаме нужда или какво реално не ни трябва вече. Това беше възможност да преосмислим ценностите си и да намерим и други хора, които ги споделят. В същото време ни заля и вълна от технологични иновации, която навлиза в живота ни и прави възможно да експериментираме както никога досега, да препоредим ежедневния си ритъм и начин на живот.

Тази книга бе създадена в неспокойните месеци на пандемията. Като всички, и ние бяхме объркани и уплашени от тези промени. Затова решихме да потърсим нови идеи, които да ни вдъхновят да преосмислим кои сме и за какво живеем. Намерихме хора, които дават кураж и вдъхновяват. Огледахме се с надеждата да открием новите лидери, които да ни направляват през несигурността на този сложен и променлив свят и които да ни помогнат да се приспособим към новата реалност.

„Лидери за ново начало“ е резултатът от това наше търсене. Оказа се, че всекидневно сме заобиколени от впечатляващи примери, а и светът е пълен със съвременни герои, които преодоляват множество трудности и вдъхновяват хиляди последователи. Открихме смели, креативни и решителни хора, които са загрижени за съдбата на другите и планетата. И в тази книга ще ви разкажем техните истории.

За нас изводът е ясен – ако изберем верните лидери, ще напредваме в правилната посока и към по-добро бъдеще. Нека го направим всички. Заедно.

И така, какъв е следващият ни ход?

През 2015 г. Организацията на обединените нации (ООН) разработи Целите за устойчиво развитие – плана, според който ще проектираме и реализираме едно по-добро и устойчиво бъдеще за всички ни. ООН нарича идващите десет години „Десетилетие на действието – 2020–2030“¹ и призовава хората да се обединят в едно мощно движение, което да отстоява необходимите промени, за да успеем да постигнем най-доброто, за което можем да се надяваме – устойчиво и хармонично развитие на хората, планетата и общото ни благосъстояние. За едно такова движение са необходими смели и проактивни лидери, участието на бизнес сектора, на отделните граждани и на цялото общество.

Със създаването на тази книга даваме своя скромнен принос към това пътуване. Тук опитахме да съберем елементите на политическите, икономическите, обществените и универсалните процеси на трансформация, които съставляват мозайката на едно по-здро, възраждащо се и солидарно общество. Проучихме и споделяме някои от последните теории за лидерството. Задълбочено анализираме характеристиките на онези необикновени личности, които притежават нужната далновидност, решителност и състрадателна нагласа, за да преобразят своите организации и общества. Те ни помогнаха да открием и изберем три нови теории, които обясняват как нашите лидери се справят с промяната и внасят подобрене в кризисните ситуации, пред които са изправени обществото, корпорациите, държавите и околната среда.

Става дума за теорията за разумното лидерство, лансирана наскоро от Станфордския университет (САЩ); теорията за устойчивото лидерство, представена от Института за устойчиво лидерство в Кеймбридж (Великобритания) и теорията за металидерството на Харвардския университет (САЩ). Вдъхновени от новите концепции, ние потърсихме доказателства в заобикалящата ни реалност и можем да потвърдим факта, че съществуват седем ключови характеристики, които задават радикална промяна и внасят ред в днешния объркан свят. Това са ценностната ориентация, емоционалната интелигентност, приобщаващият стил, системното мислене, вдъхновяващата визия, дългосрочната перспектива (далновидност) и новаторският подход. Без да са изчерпателни или да се изключват взаимно, тези характеристики създават поле за по-нататъшни проучвания.

До кого отправяме нашето послание?

Написахме тази книга за всички на високи ръководни позиции, които се стремят към самоусъвършенстване и променят нагласите и навиците си съобразно новите реалности. Тя е и за онези, които тепърва ще влязат в ролята на мениджъри и сериозно са се заели да изградят тези качества в професионалното си поведение. В допълнение, изданието би било от полза и за специалистите, които работят с личностния потенциал, които моделират и формират бъдещите лидери – такива са учителите, мениджърите човешки ресурси, наставниците и консултантите по личностно развитие.

Но преди всичко ние посвещаваме книгата си на всички, които искат да видят актуална и обективна картина на реалността и на възможностите, които тя крие. Надяваме се, че след като я прочетете, ще разберете по-добре текущите процеси, ще имате стабилна основа да разграничавате фалшивите действия и мъглявите обещания и съзнателно ще настоявате за по-категорични действия и видими резултати. Вярваме, че ще да откриете вдъхновението и правилните примери, които да следвате, и едновременно с това ще притихнете дотолкова, че да чуете и своя вътрешен глас.

Къде ще ви отведе тази книга?

В началото на пътуването ще проучим текущите предизвикателства пред човечеството. Ще направим преглед на проблемите, пред които са изправени лидерите и обществото ни като цяло, за да се опитаме да предложим решения за тях.

В следващите глави ще дефинираме силните черти и талантите на различни личности, достигнали до работещи в комплексни ситуации. Също така ще отдадем дължимото на качествата, притежавани от лидерите, които застават зад идеите за хуманизъм и устойчивост. Надяваме се, че всеки от нас може да разпознава и развива в себе си характеристики като: ценностна ориентация, емоционална интелигентност, приобщаващ стил на поведение, системно мислене, вдъхновяваща визия и далновидна перспектива.

Като всяко друго четиво и тази книга си има своите ограничения. Нямахме как да опишем всички истории на удивителни личности, които открихме, докато събирахме материали и проучвахме темата. Останаха още толкова много... Въпреки това ви уверяваме, че нашите герои идват

от всички краища на света и имат изключителни постижения в най-разностранны области на живота.

Светът се променя и има нужда от лидери, които да еволюират заедно с него. Същевременно не бива да разчитаме единствено на тях за осъществяването на тази промяна. Да, те ще ни посочат пътя, но ние трябва да го извървим. И да сме психически подготвени за трансформацията. Ще ни се наложи да преосмислим част от ценностите си и да действваме спрямо промените. Ние сме тези, които можем да решим какво предстои и да изградим бъдещето си, както си го представяме.

В книгата сме възприели равнопоставено отношение към половете. Въпреки някои езикови ограничения използвахме общи и синтезирани местоименни форми, когато говорим за дадена личност.

„Лидери за ново начало“ е толкова наша, колкото и ваша. Ние сме нейни автори, но в нея споделяме също емоциите, сърдечните прозрения и мисли на участниците в организираните от нас срещи и дискусии. Надяваме се чрез нея да се обединят в едно мислите, стремежите и мечтите на всеки един човек, а именно – да живее в по-здраво, по-справедливо и по-солидарно общество. Времето да се действа настъпи и ние не бива да губим възможността да уловим всеки шанс за промяна.

И накрая, иска ни се тази книга да стане извор на кураж, призив към действие, тържество на човешкия дух и триумф на Живота – както беше и все още е и за нас.

*Марина Стефанова
Жюстин Томс
д-р Джейн Муита
Естер Гомбаш*

Контекст

Предизвикателствата на нашето време – технологични, екологични, здравни, политически, икономически и етични, са комплексни и следва да бъдат преценени във всеки аспект. Много хора определят К-19 епидемията и последствията от нея върху живота на всички ни с английския израз “perfect storm” (перфектна буря). Понятието се използва, за да обясни изключително рядък феномен, при който различни обстоятелства въздействат едновременно, за да ускорят явлението. В случая, промените в начина ни на живот, вследствие на пандемичната обстановка, се сблъскаха с други рушителни сили, за да увеличат въздействието на социалната и икономическа промяна, която предстои на човечеството през 20-те години на века. Само по себе си всяко социално явление обещава значителна трансформация. Взети заедно, те принуждават обществата да преразглеждат как функционират в почти всяка една област и подтикват хората да обновят света, особено във връзка със здравеопазването и образованието, бизнеса, инфраструктурата и създаването на ценности.

Ханс Рослинг, шведски професор по глобално здраве и известен международен публичен лектор, дефинира следните пет риска: глобални пандемии, финансови сривове, световни войни, изменения в климата и крайна бедност. Към тях Ювал Харари, израелски писател и историк, добавя още големите данни и невидимите алгоритми, които ги ръководят. Според него комбинацията от напредък в биологията (разгадаване на човешките тяло, мозък и чувства) и безпрецедентното нарастване на възможностите за предаване на данни биха могли да доведат до революционно сливане. В резултат от това учените и специалистите по информационните и комуникационни технологии биха могли да произведат алгоритми, които да контролират и разбират чувствата на отделния човек по-добре от самия него. Списъкът с рискове не е изчерпателен, но смятаме, че за начало стига.

Едно от най-сериозните предизвикателства винаги е било да имаме ясна и обективна представа за естеството и мащаба на проблемите. Да се изправим срещу сегашната ситуация с опита на целия осъществен досега прогрес и да ѝ отдадем дължимото. Да дефинираме кои са реалните предизвикателства пред човечеството или с една дума да станем това, което д-р Рослинг нарича „посибилности“².

За да изследваме контекста на настоящето, нека насочим вниманието си към десет рискови фактора, които според нас представляват най-мощните сили, сблъскали се с К-19 (фиг. 1).

Списъкът, разбира се, не е изчерпателен, но дава ясна представа как те се проявяват в различни моменти.

Истината е, че от дълго време насам ние, цялото човечество, сме изправени пред едно общо предизвикателство. Това налага да имаме екипен подход при намирането на решения и да вървим в този процес заедно.

Фиг. 1. Рискове, които стоят пред човечеството през 2020 г.³

Източник: Стефанова, Томс, Муита, 2020

Така илюстрираните в диаграмата обстоятелства задават концептуалната рамка, която демонстрира зависимостите и взаимоотношенията помежду им. Изглежда, наблюдаваме нарастващо ниво на извънредната ситуация, за което пряко допринасят три фактора – загуба на работни места, миграция, а в момента – и пандемия. За жалост това е само върхът на айсберга, видимата част на опасността. Под повърхността се крият много други фактори, които влошават общата картина – нарастваща бедност и икономическа рецесия, влошеното здравно състояние и некачественото образование, както и всеобща несигурност на хората по света. Цялостната обстановка се усложнява допълнително от още една група ключови

обстоятелства. Тя обхваща демографията (нарастването на числеността и застаряването на населението), измененията в климата, геополитиката и популизма. И накрая, но не по-малко важна, е съществуващата и от решаващо значение директна зависимост между лидерите и хората. Ако в даден момент настоящите водачи вече не могат да управляват текущите рискове, загубят визията си, спрат да търсят обратна връзка за работата си или пък не анализират задълбочено проблемите, тогава тревогата и гневът на хората ще растат и ще способстват за бързото ескалиране на кризата в контекста на различни ситуации, а всичко това съвкупно ще предизвика стихийен ефект.

По-надолу ще разгледаме по-обстойно конкретните фактори и връзките помежду им.

1. Пандемия

Мнозина съвременни мислители отдават приоритетно значение на проявяващите се в глобален мащаб заболявания и на непознати до момента вируси. Добре е да сме наясно, че коронавирусната пандемия е резултат от две огромни по мащаб тенденции. Първата е свързана с унищожаването на биологични видове. Някои от теориите за това как той се е пренесъл по хората лансират като първоизточник мравоядите-панголини, критично застрашен биологичен вид⁴. Незаконната контрабанда с тях е широко разпространено явление поради голямото търсене на люспите им, използвани в традиционната китайска медицина. Списъкът от застрашени биологични видове вече е доста дълъг – около 31 000 от тях фигурират в статистиките на ООН за размера на загубите в биоразнообразието⁵.

Вторият фактор се корени в градското преселение (урбанизацията). Установено е, че през 2018 г. 55% от населението на Земята е концентрирано в градовете и се очаква да достигне 68% до 2050 г.⁶ Предвижда се през 2030 г. в света да има 43 мегаполиса с повече от 10 млн. население, в по-голямата си част разположени в развиващи се райони. Много страни започват да изпитват затруднения в задоволяването на нарастващото по брой население като жилища, транспорт, енергийни системи и инфраструктура, както и от работа и такива базови услуги като образованието и здравеопазването. Този фактор създава опасност за най-уязвимите групи – хора в напреднала възраст, деца, хора с увреждания и мигранти, изпитващи най-тежките удари на пандемията и нейните последици.

2. Загуба на работни места

Още преди К-19 от мултинационалната консултантска компания „Маккинзи енд Къмпани“ прогнозираха, че до 2030 г. предстои да се закрият 800 млн. работни места⁷, а Oxford Economics допълват, че най-малко 20 млн. работници през същия период ще бъдат заменени с роботи⁸. Заради кризата с К-19 се очаква още 195 млн. души да загубят работата си. Тенденцията към автоматизация напредва с впечатляващи темпове. Техническата инфраструктура вече е налице, а мобилните мрежи имат покритие почти навсякъде. Смята се, че през 2019 г. около 96,5% от световното население е ползвало покритието на мрежа поне от категория 2G.

Бизнес мениджърите от цял свят инвестират в ускоряване на автоматизацията, за да се подготвят за утрешния ден. Ако в миналото ползотворното приложение на научното познание се отъждествяваше с механизация на процеса на работа, то през последните години фокусът на приложението се на електроенергия и знания се измества от областта на електроинженерството и заема все по-централно място в областта на информационните технологии. Те навлизат все повече във всеки аспект на производството и позволяват пълна дигитализация на всички процеси.

С навлизането на информационните и комуникационните технологии автоматизацията е достигнала ниво, при което изкуственият интелект позволява пълна дигитализация на производствените процеси.

Пред обществото стои трудната задача да насърчава новаторството и икономическия растеж, които осигуряват внедряването на роботиката, но същевременно да направи така, че те да не доведат до нови нива на разделение в обществото.

3. Миграция

Хората продължават да мигрират поради недостиг на ресурси, завишена честота на екстремни метеорологични явления, както и поради други фактори – особено в развиващите се страни и в топлите географски пояси на планетата. Данните в световен мащаб показват, че преселенията в резултат от военни конфликти и ширещо се насилие запазват рекордно високи нива. Само през 2019 г. броят на международните мигранти възлиза на 272 млн. души при 7,7 млрд. световно население, или един на всеки 30 души⁹. За съжаление приблизително 52% от общия дял на бежанците по света са на възраст под 18 години, като тенденцията е дългосрочна.

Покрай всичко останало измененията в климата създават, а ще продължават да пораждаат и за в бъдеще множество сериозни проблеми, които международната общност трябва да посрещне. Броят на мигриращите поради климатични изменения (климатични мигранти) и на изселените се (принудително напусналите родните си места) продължава да нараства и края на 2019 около 5,1 млн. души в 95 страни и географски области продължават да живеят като бежанци¹⁰. За жалост през 2018 г. Световната банка прогнозира, че от трите големи региона (Латинска Америка, Тропическа Африка и Югоизточна Азия) ще има още около 143 млн. климатични мигранти до 2050 г.¹¹

4. Неравенство и крайна бедност

Икономическото неравенство и бедността, които ще настъпят при задълбочаването на кризата с К-19, ще имат последици за години напред. Вирусът е причина за надигаща се опустошителна вълна от икономическо неравенство, едно от най-тежките и сериозни бедствия на нашата епоха. Според Международния валутен фонд световната икономика ще се свие с 3% през 2020 г. – по-дълбок спад от този, който наблюдавахме при финансовата криза от 2008–2009 г. Световната банка предрича, че пандемията ще повиши нивата на безработица и ще обрече на крайна бедност между 40 и 60 млн. души (а според ООН – повече от 71 милиона). Тя предизвиква първото от десетилетия нарастване на бедността в световен мащаб. Това е особено опасно за някои уязвими групи, като например жените, защото за повечето от тях все още не сме постигнали равнопоставеност и достатъчно ниво на закрила.

5. Лошо здраве и некачествено образование

Има и обнадеждаваща новина – през периода между 2000 и 2016 г. средната продължителност на т.нар. цветущи години (т.е. периода от живота, в който човек се радва на добро здраве) в световен мащаб се е увеличила с 8% от 59 на 63 години¹². От понижаване нивата на смъртност до прекратяване на епидемиите (разпространението) на някои заразни болести светът е направил големи крачки напред. Виждаме обаче, че смъртността при децата под петгодишна възраст продължава да бъде значителен проблем в Африка, където нивото ѝ през 2018 г. е пет пъти по-високо, отколкото в Европа.

Въпреки че в началото на века регистрирахме спад на случаите на преждевременна смъртност от четирите незаразни болести (сърдечно-съдови заболявания, рак, диабет и хронични респираторни заболявания), този напредък не успя да се задържи като тенденция. В световен мащаб затлъстяването например се повишава, увеличава се и употребата на алкохол в някои райони. Същевременно се забавя тенденцията към спадане на употребата на тютюневи изделия. Избухването на епидемията от Ковид-19 бе най-сериозната проверка за последните повече от сто години на капацитета на отделните държави да реагират при извънредна здравна ситуация. Станахме свидетели на това каква безусловна необходимост има от квалифицирани медицински кадри, тъй като лекарите изпитаха в много по-тежка степен ефекта от кризата от коя да е друга група хора.

Що се отнася до общото равнище на образованието, К-19 разкри пропуските в достъпа до образование, тъй като според прогнозите на ЮНЕСКО около 40% от страните с ниски и задоволителни доходи не са подпомогнали учащи се в неравностойно положение, докато е траело временното затваряне на училищата.¹³ В доклада на ООН от 2020 г. се отбелязва също, че 258 млн. деца и младежи са напълно лишени от възможност за образование, а като главна пречка за техния достъп се изтъква бедността. Тежки проблеми създава и неадекватната представителност на малцинствата в учебните програми и помагала, както и все още наличната дискриминация по отношение на децата с увреждания.

Ние не само не сме осигурили образование за всекиго, но то е и по-отживяло от когато и да било. Световният икономически форум прогнозира, че до 2022 г. поне 54% от цялата работна сила ще има нужда от смяна на специалността (преквалификация) или от повишаване на квалификацията, за да отговори на изменящите се трудови изисквания. Младите хора днес трябва да се учат в движение, да тренират издръжливостта си и способността си да се възстановяват бързо в кризисни условия. Необходимо им е още предприемаческо мислене, за да могат да реагират на настоящата реалност и с адекватни умения да изкарват прехраната си¹⁴.

6. Състояние на несигурност

Традиционните представи за сигурността, които до голяма степен бяха формирани от периода на Студената война, се занимаваха предимно със способността на една страна да отблъсне заплаха отвън. Днес отново не успяваме да поставим хората в центъра на усилията, които държавите полагат, за да обезпечат стабилност, безопасност и благоденствие, и това

ни оставя неподготвени и несигурни в лицето на днешните нетърпящи отлагане заплахи от глобално естество. Тъй като сигурността на хората не се разглежда като продължение на сигурността на държавата, досегашният модел няма успех в опазването на човешките права, не успява да обезпечи системи за социална закрила и превенция, нито пък да укрепи човешкото развитие.

Наред с това е наложително да признаем в колко сложна взаимовръзка се намират проблемите, отнасящи се до икономиката, здравето, околната среда и неравенството, както и нуждата те да бъдат овладени при пълно съобразяване с техния комплексен характер.

7. Демография

Светът старее. Преди К-19 се прогнозираше средната възраст на хората в Китай да достигне 50 години до 2060 г. Европа и Америка ще достигнат тази стойност още през 50-те години на столетието. Демографските мегатенденции в световен мащаб пресичат пътищата си с коронавируса. Смъртността от К-19 при хората на възраст над 80 години е пет пъти по-висока от средната.

Сериозни са последиците за обществото и бизнеса поради това, че възрастните понасят най-жестоките удари на епидемията, а младите се борят с вторичните ѝ ефекти. През 2019 г. ООН предупреди, че хората до 29-годишна възраст е два пъти по-вероятно да живеят в условията на крайна бедност от по-възрастните работници.

8. Климатична криза

Измененията в климата са неизбежни. Въпреки че покрай кризата с К-19 се наложи свързаните с тях неотложни проблеми да минат на заден план, а политиките да насочат усилията си към овладяване на пандемията, проблемът няма да изчезне от само себе си. Той продължава да се задълбочава. През 2018 г. природните бедствия като урагани, засушавания, наводнения и обширни горски пожари, засегнаха живота на 39 млн. души. Годината 2019 пък стана втората регистрирана най-гореща година. Температурите по цял свят се очаква да се повишат в рамките на 3,2 °C до 2100 г. Природните бедствия влошават ефекта от бедността, като от ООН съобщават за преки икономически загуби в размер на 23,6 млрд. долара в 63 държави през 2018 г.

Коронавирусът показва колко трудно е овладяването на кризата с климата, но създаде и рядка възможност за изравняване на климатичната крива. Държавите и специалистите обаче не споделят едно и също мнение. И докато някои настояват, че настъпилото покрай принудителното ограничаване на активността понижаване в нивата на атмосферното замърсяване и отделените парникови газове дава нагледен пример какво евентуално може да се постигне в тази насока, то според други е довело до отлагането или отмяната на конкретни планове за действие. Към април 2020 г. само 85 държави – малко над 40% са обявили, че стратегиите им за понижаване на риска от национални бедствия са съгласувани, и то в различна степен, със Сендайското рамково споразумение¹⁵, като 6 от държавите съобщават за пълно съответствие. През 2018 г. 55 държави докладват, че поне някои от местните им административни звена са актуализирали стратегиите си за понижаване на риска от локални бедствия в съответствие с националните стратегии.

9. Геополитика

Глобализацията (консолидирането на световна общност) е процесът на взаимодействие и интеграция между хората, корпоративните структури и правителствата в целия свят. Процесът е ускорил темпове от XIX в. насам благодарение на напредъка в транспортните и съобщителните технологии. Засилването на взаимодействието в световен мащаб предизвика нарастване на международната търговия и идейния и културен обмен. От първичен икономически процес на взаимодействие и интеграция, през социално и културно сливане, днес Ювал Харари го описва като взаимносвързан свят – „винаги във връзка и винаги на линия“, сякаш всички обитават някакъв социален супероблак.

Очевидно К-19 разнища глобализацията във вида, в който я познаваме. По всичко изглежда, че опасността от непознатия досега вирус създаде условия за възвръщане и затвърждаване на позициите на политическата власт над икономическите нужди и глобалните пазарни механизми¹⁶. В момента светът е изправен пред най-тежката рецесия от поколения насам. Дори и най-напредналите и богати държави едва се справят с отрицателните странични ефекти – здравни, социални и икономически – от пандемията. Най-бедните и необлагодетелствани страни обаче неизбежно ще бъдат засегнати най-тежко. Експерти прогнозират, че световната търговия ще се срине с 13 до 32%, външните преки инвестиции ще нама-

леят с 40%, а сумите, преведени към страните с ниски и средни доходи, ще спаднат с 20% до края на 2020 г.¹⁷

Допълнително пандемията политизира пътуването и имиграцията и втвърди позициите на национализма и популистката политика. И докато Съединените щати доскоро се бяха самоотлъчили от процеса, Китай използва кризата като възможност да започне да задава нови правила и да печели нови съюзници, осигурявайки материална помощ за Европа. Обикновените хора наблюдават сблъсъка между идеологиите на авторитаризма и демокрацията. В краткосрочен до средносрочен план нито една страна, дори велики сили като Китай или САЩ, няма да бъде в състояние да се възстанови самостоятелно. В Европа Германия има нужда от Франция толкова, колкото и от страните на юг, и обратно. Страните със слаба държавна структура, каквито са много африкански държави, се нуждаят от помощта на по-богатите.

Добре известни са доводите на икономистите в подкрепа на свободното придвижване на стоки, услуги, капитали и хора. При определени условия те ще останат актуални в средносрочна перспектива. Най-важното условие за това е засилването на международното сътрудничество. Колкото по-комплексна е взаимната ни зависимост, толкова по-необходимо е да работим в сътрудничество и координация¹⁸.

10. Конспиративни теории и популизъм

Като се започне от видеоклипа за „пандемията“ и се стигне до конспиративните теории, които прокарват връзка между 5G мрежите и корона-вируса, близо една трета от запитаните в анонимно проучване¹⁹ вярват, че последният е бил създаден целенасочено. А още през 2012 г. 25% от запитаните заявяват също, че „финансовата криза е тайно създадена по изкуствен път от малобройни банкери на Уолстрийт, за да разширят влиянието на Федералния резерв и да продължат да контролират световната икономика“ (Оливър, Ууд, 2014)²⁰. Също така според обзорно проучване на „Ипсос“, направено за „Флъв едишънс“ и проведено във Франция през 2014 г., 20% от отговорилите смятат, че всичко в международната икономика се движи задкулисно от илюминатите (Лонгет, 2014). Вярата в конспиративни теории се определя като „непроверени и относително неправдоподобни твърдения, в смисъл че събития от голяма важност са резултат от таен сговор, осъществяван от свръхестествено злонамерена и могъща малка група хора“.

От друга страна, популизмът е във възход по целия свят, за което сигнализира едно ново проучване²¹. Той не задава и не може да зададе визия за новото общество, нито пък предлага цялостен и последователен набор от идеи. Обикновено вирее в благоприятните условия на демокрациите, чийто политически елит се е отчуждил от гласоподавателите вследствие на продължаващата от десетилетия тенденция на спад в изборната активност, партийното членство и гражданските прояви.

И последно, но също толкова важно: трагичният начин, по който Джордж Флойд загина от ръката на американски полицаи, който повече от осем минути притиска с коляното си врата му в земята, накара хората да се разгневят и разбудят. Като се започне от глобални протести и се стигне до разрушаване на колониални символи в различни държави, отделните човеци се надигнаха и поискаха от Съединените американски щати и световната общност да сложат край на продължаващия расизъм. Black Lives Matter (Животът на чернокожите има значение) стана международно признат лозунг и привлече вниманието към децентрализираното политико-социално движение. Чрез ненасилствено гражданско неподчинение неговите членове се обявявиха срещу инцидентите с полицейска бруталност и всякаква форма на насилие на расова основа срещу чернокожите. Според уебсайта на мрежата „Black Lives Matter“²² налице са тринайсет ръководни принципа, приложими за онези, които искат да ги подкрепят, като сред тях са: разнообразие, глобализъм, съпричастност, възстановително правосъдие и взаимодействие между различните поколения. На фона на тези принципи някои от досегашните ни ценности остават и се нуждаем от нов обществен договор.

Липса на лидерство и увеличаване броя на гневните хора

Нашата научна и практическа работа показва, че съществува пряка връзка между качеството на лидерите в нашето общество и степента, до която хората са разгневени. Ключовият елемент се оказва липсата на лидерство²³, или според определението на Генералния секретар на ООН Антонио Гутереш – в „нарушената връзка между лидерството и властта“.

Отслабени са и свързващите звена между електорат и правителство: вакуум, който бързо бе запълнен от популистите. Традиционните институции, от парламенти до новинарски студиа, не функционират, както би трябвало.

Слабата политика и икономика в текущата ситуация вече имат по-непостоянен характер, отколкото социалните, климатичните и мате-

риалните предизвикателства, пред които е изправен светът. Благодарение на технологичните достижения и социалните медии популистите имат възможност да влязат в директна комуникация с твърдите си поддръжници, без да минават през посредничеството и интерпретациите на медиите. В дългосрочен план манипулативните техники като конспиративни теории и популистки послания могат да активизират много повече гневни хора и да бъдат далеч по-опасни и внасящи смут от вирусите. Разгневените хора всъщност са много важни, тъй като са симптом с най-голямо значение за нашата диагноза като общество. Натискът, който оказват, спомага да се проявят новите идеи, необходими за радикалното преосмисляне на концепцията за една по-справедлива световна социално-икономическа система. Както държавните, така и корпоративните ръководители трябва да проявят кураж, съпричастност и съчувствие.

Тъй като вече сме наясно с последствията, които произтичат от погрешното лидерство, време е да станем по-взискателни в подбора и изискванията си. Знаем, че хора и решения ще се намерят, и затова не бива да се отчайваме от обстоятелства в момента. Последвайте ни и в следващите глави ще ви разкажем историите на съвременни личности и техните действия, които дават отговор на въпроса как да „поправим“ света, в който живеем и да създадем по-добро и по-устойчиво бъдеще.